Vliv generační výměny na pokles volební účasti v ČR mezi lety 1990 až 2010

Lukáš Linek * (lukas.linek@soc.cas.cz)

Abstract

The aim of the paper is to analyze the generational effects in voter turnout in the Czech Republic during the years 1990–2010; and to estimate the effect of generational replacement on turnout decline. Based on the assumptions of both the persistence and impressionable years' models, this study examines six political generations associated with: the Second World War, building communism, the Prague Spring era, Normalization, post-Velvet Revolution transition and contemporary decline in political trust. This paper utilizes pooled cross-sectional post-election surveys from the Czech Republic from 1990 to 2010 and uses standard cohort analysis approaches: contingency tables, algebraic decomposition and logistic regression modeling. The effect of generations on turnout is moderate and statistically non-significant. The strength of these generational effects steadily decline as the analyses move forward in history toward considering the present generation. Overall, the effect of generational replacement on turnout decline in the Czech Republic has been weak and is estimated to have contributed two percentage points to the decline observed. Because of the declining participation of later cohorts, it is reasonable to expect that the effect of generational replacement will in the future continue to add to turnout decline.

Keywords

turnout, political generations, cohort analysis, generational replacement

Note

Tato studie vznikla na základě podpory Grantové agentury ČR, projekt „Zdroje, povaha a vliv politické informovanosti" (grant č. P408/12/1474). Autor děkuje oběma recenzentům za cenné připomínky.

*PhDr. Lukáš Linek, PhD., je vědeckým pracovníkem Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., a vyučuje politickou sociologii na Katedře sociologie Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze v České republice. Kontakt: Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, Praha 1, 110 00

Úvod

Pro vývoj volební účasti v Česku platí stejná hádanka, kterou řešili odborníci na volební účast v USA od 70. let a později i v Západní Evropě (Brody 1978; Heath 2007; Miller 1992; Wattenberg 2002). Proč dochází k poklesu volební účasti, když se věková a vzdělanostní struktura společnosti proměňují tak, že by volební účast měla být vyšší. V Česku totiž od konce 90. let klesá podíl nejmladší skupiny voličů, která se účastní voleb v nejmenší míře, zatímco roste podíl voličů starších 50 let, u nichž bývá volební účast nejvyšší. Z hlediska vzdělanosti je trend ještě příznivější pro vývoj volební účasti, neboť dochází k výraznému nárůstu především vysokoškolského vzdělání u mladších generací. Na základě těchto demografických a sociálních změn bylo možné očekávat, že volební účast by v Česku měla vzrůstat.

Proč tedy došlo v Česku k poklesu volební účasti? V obecné rovině lze jakoukoli sociální změnu vysvětlit na základě dvou mechanismů. Prvním je změna na úrovni jedinců (změna v jednání jednotlivců v čase, tzv. individuální změna) a druhým je změna na úrovni společnosti (strukturální změna ve složení společnosti, tzv. generační výměna). Pro jakékoli studium sociální změny je stěžejní odlišit tyto mechanismy změny. Jejich identifikace totiž předurčí, jakým způsobem bude tato změna vysvětlována. Otázku po vysvětlení poklesu volební účasti v Česku tak lze dekomponovat na dílčí otázky. Je pokles účasti způsoben generační výměnou? A jestliže ano, v jaké míře? Anebo je pokles způsoben změnou v jednání jedinců napříč celou společností?

V této studii se zaměřím na to, zda generační výměna přispěla k poklesu volební účasti v Česku. Generační výměna byla v řadě dlouhodobých demokracií identifikována jako významný zdroj poklesu volební účasti (viz Blais a Rubenson 2013; Franklin 2004; Wass 2007; Blais et al. 2004). Je proto oprávněné očekávat, že jednotlivé generace mohou mít odlišné míry volební účasti i v Česku a volební účast tak může být generačně podmíněna. Vzhledem k tomu, že za posledních dvacet let došlo k podstatné změně v demografické struktuře voličů, je navíc možné považovat generační výměnu za jeden z významných faktorů při vysvětlování poklesu volební účasti, který může působit proti nárůstu vzdělanosti a stárnutí voličů. Cílem této studie je tedy zjistit, zda je nutné vysvětlení poklesu volební účasti v Česku hledat v kompoziční změně společnosti (generační výměna) nebo ve změně na úrovni jedinců (individuální změna).

Hlavní pozornost tedy zaměřuji na odlišení vlivu generační výměny a individuální změny na volební účast. Tuto úlohu při zkoumání volební účasti výrazně komplikuje věk voličů, jelikož mezi věkem a volební účastí existuje nelineární vztah, kdy účast postupně roste až do věku přibližně 65 let, od kdy mírně klesá (viz například Milbrath 1965; Wolfinger, Rosenstone 1980; Waas 2007).[1] Stárnutí je tak samo o sobě faktorem, který stojí v pozadí individuální změny. Zatímco ale věk a volební účast mají nelineární vztah, tak vztah mezi věkem a generací je lineární a funkčně závislý, neboť v konkrétním období lze na základě věku jedince určit jeho rok narození (a tedy příslušnost ke konkrétní generaci). Při analýzách je proto obtížné odlišit efekt věku a generací a v případě, že by věk nebyl do analýz zařazen, docházelo by k nadhodnocení vlivu generací na volební účast. Proto je nutné do analýz zařadit i věk, díky čemuž má použitá analytická strategie charakter kohortní analýzy.[2] Jelikož primárním cílem je zjistit, zda k poklesu volební účasti přispěla generační výměna, nejsou do analýz zařazovány další proměnné, které by mohly pokles volební účasti vysvětlit.

Nejprve se zaměřím na teoretickou argumentaci pro odlišnou míru volební účasti jednotlivých generací a tyto generace specifikuji. Následně představím analytickou strategii zkoumání vlivu generační výměny na pokles volební účasti. Proto stručně vysvětlím principy kohortní analýzy a nastíním použité analytické přístupy. Zároveň představím data, která používám pro analýzy. V analytické části nejprve

[1]Studie z poslední doby situují pokles volební účast do věkových skupin starších 70 let; kolem věku 80 let nastává strmý pokles, často k úrovním prvovoličů (Bhatti, Hansen 2012b; Fieldhouse, Tranmer, Russell 2007).

[2]V textu používám slova kohorta a generace zaměnitelně. Snažil jsem se nicméně, abych pojem kohorta používal pouze při popisu analytické strategie, zatímco pojem generace pro aktuální popis a analýzy volební účasti v Česku. Striktně vzato totiž kohorta označuje pouze skupinu jedinců, kteří se narodili ve stejném roce, případě ve stejně dlouhých intervalech let (například tříletých, pětiletých nebo desetiletých). Generace je kohortou nebo seskupením kohort, které společně zažívaly určité období. Z toho plyne, že generace je kohortou určenou rokem narození, zatímco každá kohorta nemusí představovat generaci (Alwin a McCammon 2006).

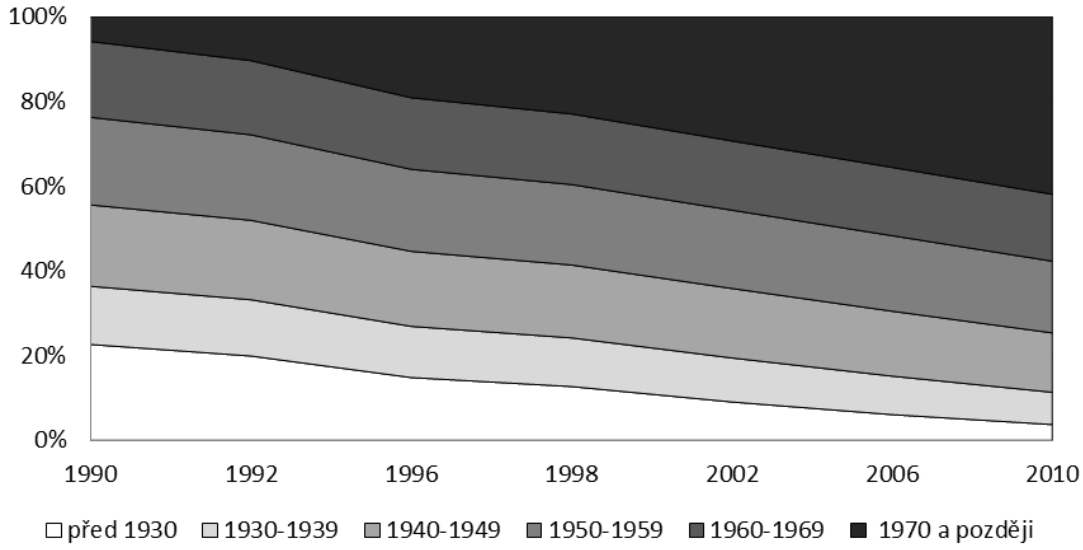

Obrázek 1: Kohortní struktura oprávněných voličů v Česku (ČSÚ)

Pozn.: Graf je založen na údajích o věkové struktuře obyvatel ČR z Demografických ročenek ČR (a to vždy k 1. červenci jednotlivých let). Struktura obyvatel z hlediska roku narození se částečně odlišuje od struktury občanů oprávněných hlasovat ve volbách, a to především kvůli tomu, že mezi oprávněné voliče nepatří obyvatelé ČR bez státního občanství. Těchto obyvatel bez českého občanství je podle údajů ze Sčítání lidu, domů a bytů 2011 více v kohortách narozených po roce 1960.

využiji kontingenční tabulky a algebraickou dekompozici změny a následně pak logistický regresní model, jehož pomocí souběžně analyzuji vliv generací, věku a období.

Proč by generace měly mít odlišnou volební účast?

Hledat vysvětlení poklesu volební účasti v Česku v generační výměně je relevantní, neboť se zde mezi lety 1990 a 2010 výrazně proměnila demografická struktura oprávněných voličů. Obrázek 1 prezentuje strukturu českých voličů z hlediska období, v němž se jedinci narodili. Zatímco v roce 1990 tvořili ti jedinci, kteří se narodili před rokem 1930, necelých 23 procent, tak v roce 2010 již to byla pouhá čtyři procenta. V mnohem menší míře klesl podíl jednotlivých kohort narozených v letech 1930 až 1959, a to přibližně o přibližně o pět procent v každé z desetiletých kohort. Podíl kohorty, jejíž členové se narodili v roce 1970 a později, se zvýšil o 36 procentních bodů ze šesti na 42 procent. Zatímco mezi voliči v roce 1990 bylo velmi málo těch, kteří se narodili po roce 1970, tak v roce 2010 byl v této skupině každý čtvrtý volič z deseti. Pro analýzu změny volebního chování v období uplynulých dvaceti let to znamená, že generační struktura oprávněných voličů se změnila přibližně z jedné třetiny. Jinými slovy: jedna třetina voličů z roku 1990 už v roce 2010 nežila, zatímco jedna třetina voličů z roku 2010 se v roce 1990 nemohla účastnit voleb nebo dokonce ani nebyla na světě.

Argument pro existenci generačního efektu na volební účast (a v obecné rovině na jakékoli jednání a hodnoty) vychází z modelu stálosti hodnot, které jsou naučeny v mládí a přetrvávají po celý život. Podskupinou tohoto modelu je model vnímavých let, který vysvětluje, kdy a jak byly hodnoty získány (Alwin 1993; Sears 1975). Podle tohoto modelu jsou politické hodnoty nejméně pevné a nejnáchylnější ke změně v období adolescence a raného dospívání (Sears 1975). V následujících letech může sice docházet k dalšímu posílení stability těchto hodnot, nicméně v počátečním období ustavený vztah zůstává po zbytek života víceméně stabilní (Krosnick, Alwin 1989; Sears, Levy 2003: 83–87). Model vnímavých let v obecné rovině předkládá dva argumenty proto, že člověk je v daném věku vnímavý k politickému kontextu (Sears, Levy 2003: 83). Zaprvé se jedná o období první zkušenosti jedince s politikou, která se

již v další fázi života nikdy v takové podobě neopakuje (Mannheim 1952; Searing, Wright a Rabinowitz 1976; Searing, Schwarz a Lind 1973). Zadruhé je pro adolescenci charakteristické hledání vlastní identity, jejíž součástí je i její politická komponenta (Erikson 1968).

Jak jsou tato tvrzení modelu vnímavých let využitelná pro definování politických generací při výzkumu generační podmíněnosti volební účasti? Model vyžaduje existenci společné historické zkušenosti pro ustavení politické generace (Mannheim 1952). Generací tedy je skupina lidí, která byla narozená přibližně ve stejném období a která proto sdílí společné společensko-historické socializační zkušenosti, které mohou ovlivňovat jejich postoje, hodnoty a jednání (Mannheim 1952; Inglehart 1989; Goerres 2009).[3] V literatuře, která analyzuje efekt politických generací na volební účast, bývají při definici generací nejčastěji používány následující argumenty (Blais et al. 2004; Wass 2007; Bhatti a Hansen 2012a):

- politika – zážitek druhé světové války, protestního období v 60. letech a konce studené války;
- hospodářství – zážitek hospodářské krize, nedostatku spojeného s válkou, industrializace a globalizace;
- společnost – zážitek urbanizace, individualizace společnosti a konzumní společnosti;
- technologie – rozvoj televize a informačních technologií.

Vzhledem k tomu, že politické generace bývají národně specifické, je možné argumentovat, že výše zmíněné zdroje odlišných socializačních zkušeností jsou typické pro dlouhodobé demokracie a že v kontextu post-komunistických států budou faktory, které formovaly politické generace, odlišné a že budou primárně politické. Které události a socializační zkušenosti by tedy měly být důležité pro vytváření politických generací v České republice? A to navíc takových politických generací, které by měly mít odlišný vztah k volební účasti. Jako první rozlišení se nabízejí změny politických režimů, na jejichž základě lze odlišit generace, které byly socializovány v období první republiky, v období komunistického režimu či v období po pádu komunistického režimu.

Základní argument pro to, proč by měly změny režimů mít vliv na formování politických generací, které by navíc měly mít odlišnou výši volební účasti, využívá srovnání povahy voleb v komunistickém a demokratickém režimu. Volby, které zažívali občané komunistických režimů, nebyly smysluplné, neboť v nich nebyla žádná možnost volby. Navíc v těchto volbách byla vyžadována volební účast (Furtak 1990; Hermet 1978). Rose (1995) proto argumentoval, že lidé v post-komunistických státech oceňují svobodu účastnit se politiky podle svého zájmu a nikoli z donucení. Z tohoto argumentu lze dovodit, že lidé, kteří byli socializováni v komunistickém režimu, by se měli účastnit voleb v menší míře, protože mají na základě nucené účasti v minulosti vypěstován negativní vztah k volební participaci. Tento argument podporují zjištění o nižší občanské participaci mezi jedinci, kteří byli socializováni v období komunistického režimu (Pop-Eleches, Tucker 2013). Naopak Bernhagen a Marsh (2007) argumentují, že občané, kteří byli socializováni za komunismu, budou více oceňovat právo svobodně hlasovat, a to především ve srovnání s těmi, kteří byli socializováni až po přechodu k demokracii, pro něž je možnost svobodně hlasovat „samozřejmostí". Zavedení demokratických, smysluplných voleb má u těchto občanů socializovaných za komunismu vést k cenění si možnosti účasti na smysluplných volbách. Zatímco Roseův argument zdůrazňuje svobodu od povinné politické angažovanosti, Bernhagen a Marsh kladou důraz na právo hlasovat (konečně) svobodně.

V případě, že voliči socializovaní za komunistického režimu budou mít vyšší volební účast než ti, kteří byli socializovaní v následujícím demokratickém režimu, bude platit argument Bernhagena a Marshe ohledně toho, že voliči socializovaní v komunistickém režimu si cení svobody hlasovat v demokratickém režimu více než voliči socializovaní později. Naopak v případě, že jedinci, kteří byli socializovaní v komunistickém režimu, budou mít nižší volební účast než ti, kteří byli socializovaní později,

[3]Generační podmíněnost politického jednání a hodnot může mít ještě odlišný charakter, než jen efekt způsobený společnou sdílenou politickou socializací v období adolescence a raného dospívání. Generace totiž mohou mít odlišné politické a socioekonomické zkušenosti v průběhu svého pozdějšího života a mohou na ně reagovat odlišným způsobem než jiné generace. Takováto hypotéza o vlivu generací by vyžadovala interakci generace a období při modelování efektu generací (Goerres 2009: 30–31).

bude možné tento rozdíl vysvětlit pomocí Roseova argumentu ohledně cenění si práva nehlasovat. Poslední možností je, že volební účast nebude v Česku generačně vůbec podmíněna, což by znamenalo, že v post-komunistickém kontextu ovlivňují volební účast spíše krátkodobé faktory, resp. že tyto krátkodobé faktory dokáží přebýt vliv dlouhodobých faktorů.

Vliv změny politických režimů na formování politických generací poskytuje užitečnou, ale velmi hrubou míru, neboť komunistický režim trval více jak čtyřicet let a demokratický režim po roce 1989 již více jak dvacet let. Rozhodl jsem se proto rozlišit uvnitř jednotlivých fází komunistického a demokratického režimu dílčí období, která se mohou lišit z hlediska formování identit a postojů k politice. Pro období komunistického režimu se tak nabízí odlišení generace socializované: 1) v období budování komunismu, 2) v období destalinizace a liberalizace komunistického režimu po roce 1956 a 3) v období normalizace po invazi sovětských a spřátelených vojsk v roce 1968. Tyto generace by měly mít odlišný vztah k demokracii jako režimu, což by se mělo projevit i v jejich odlišné míře volební účasti. Čím později byly jednotlivé generace socializovány, tím větší podporu by mezi jejich členy měl mít demokratický režim (na rozdíl od komunistického). Podpora demokracie by se měla projevit vyšší volební účastí těchto skupin, a tedy nejvyšší účast by měla mít generace socializovaná v období normalizace a nejnižší generace socializovaná v období budování komunistického režimu.

V období demokratického režim po roce 1989 rozlišuji generaci, která byla socializována v 90. letech v období důvěry v politický režim, jeho instituce a hlavní aktéry, a generaci, která byla socializována v období opoziční smlouvy a později, pro které je symptomatický pokles legitimity demokratického režimu, politické důvěry a spokojenosti s politikou (Linek 2010). Argumentem pro odlišení těchto generací je Franklinova teorie volební účasti, podle níž má kontext voleb vliv nejen na aktuální volební účast v daných volbách, ale i na socializační zkušenost a pozdější volební účast nejmladších generací voličů, kteří si teprve ustavují zvyky hlasovat. Generace socializovaná v období 90. let by měla mít vyšší volební účast než generace socializovaná později, a to proto, že byla socializovaná v období, kdy voliči vnímali smysluplnost hlasování ve volbách a byli přesvědčeni o vlivu hlasování na směr řízení státu. Tyto odlišnosti mezi generacemi socializovanými po transformaci režimu by se měly reprodukovat i v následujícím období.

Výzkum politické socializace naznačuje, že proces primárního politického učení začíná v rané fázi adolescence a většina jedinců má na jejím konci již zformovány základní politické orientace (Easton a Dennis 1969). Proto považuji hranici 15 let věku za dostatečnou k zformování základní politické identity (obdobně z poslední doby viz Down a Wilson 2013; Hadjar a Schlapbach 2009; Mishler a Rose 2007). Politické generace jsou tak definovány pomocí roku narození osob, které v určitém – generaci formujícím – období dosáhly 15 let. To je v kontrastu s téměř všemi studiemi generačního vlivu na volební chování (typicky například Franklin 2004), které definují generace pomocí dosažení hranice 18 let, od kdy je možné hlasovat a být socializován do volebního procesu. Důvod této odlišnosti spočívá ve větším důrazu, který kladu na obecnou politickou socializaci, která končí kolem věku 15 let, zatímco ostatní autoři kladou větší důraz na volební socializaci, která ve většině současných demokracií probíhá po dosažení 18 let.[4] Pro účely analýzy vlivu generací na volební účast proto odlišuji šest následujících generací:

- generace druhé světové války narozená do roku 1933[5];
- generace budování komunismu narozená v letech 1934–1943;
- generace Pražského jara narozená v letech 1944–1953;
- normalizační generace narozená v letech 1954–1973;
- porevoluční generace narozená v letech 1974–1983;
- generace poklesu důvěry v politiku narozená po roce 1983.

[4]Rozdíl tří let při definování politických generací je relativně zanedbatelný. Zde prezentované výsledky analýz se pouze nepatrně liší v situaci, kdyby politické generace byly definovány na základě dosažení věku 18 let (namísto 15 let).

[5]Generace socializovaná v období druhé světové války nemusí pokrývat pouze tu skupinu, která dosáhla 15 let v období 1939–1945. S velkou pravděpodobností byly primárně socializovány v dané době i mladší jedinci. Politická a sociální traumata spojená s daným obdobím a vystavení extrémnímu násilí a hmotné nouzi mohly jedince formovat i mnohem dříve než v období kolem 15 let.

Toto rozlišení jednotlivých generací je založeno nejen na teoretickém argumentu odlišnosti jednotlivých režimů a jejich fází (obdobně viz Pop-Eleches, Tucker 2013), ale i na řadě neprezentovaných analýz jak kontingenčních tabulek, tak regresních modelů, jejichž cílem bylo nalézt generace, které jsou z hlediska volební účasti vnitřně nejpodobnější a zároveň odlišné mezi sebou. Tyto analýzy využívaly různě definované generace. Nejprve jsem využíval mechanické rozlišení jednotlivých generací na základě roku narození, kdy jsem jedince seskupil do pětiletých a desetiletých skupin s různě definovanými začátky/konci daného období. Následně jsem spojoval jednotlivé skupiny do větších, jestliže měly obdobné hodnoty volební účasti. Na základě těchto analýz dat vznikla kategorizace, která má zároveň teoretický korelát v odlišnosti politických režimů a jejich fází.[6]

Při definování jednotlivých politických generací pro účely statistické analýzy dat z dotazníkových šetření bylo nutné se vypořádat s výraznými omezeními, která způsobuje samotný způsob analýzy dat. Zaprvé je nutné mít dostatečné množství případů v jednotlivých kategoriích politických generací, vlivem čehož je nutné rezignovat na zkoumání početně malých generací (z toho důvodu jsem například rezignoval na generaci, která byla socializována v období první republiky). Zadruhé je nutné při analýze zařadit všechny případy do některé z kategorií generací, i když určitá skupina jedinců definovaná konkrétními roky narození nemusí vůbec představovat specifickou politickou generaci (viz kritika konceptu generací od Alwina a McCammona 2006). Proto není možné respektovat skutečnost, že by generace měly být jednolité. Některé zde definované generace tak mohou být vnitřně heterogenní, i když jsem se snažil tuto heterogenitu co nejvíce eliminovat.

Analytická strategie a kohortní analýza

Základní analytickou strategií, která umožňuje odlišit efekt stárnutí od efektu doby narození a efektu období, je kohortní analýza. Ta slouží ke zkoumání sociální změny z hlediska dobou narození definovaných skupin. Tyto skupiny mývají odlišné historické zkušenosti, v důsledku čehož mohou mít takto definované skupiny odlišné postoje a chování, a tím pádem přispívat k sociální změně. Kohortní analýza se snaží o vysvětlení jevů pomocí rozdílů mezi kohortami při zohlednění rozdílů způsobených věkem jedinců a dobou sběru dat (Glenn 2005; Mason, Wolfinger 2002).

Kohortní analýza využívá informace o populacích či výběrových skupinách měřených opakovaně v různých obdobích; nepracuje však s informacemi o stejných jedincích tak jako analýzy založené na panelových šetřeních (podrobněji viz Katrňák 2009; Firebaugh 2008: kapitola 6). Proto kohortní analýza nemůže hovořit o změně či stabilitě v postojích či jednání jedinců, ale vypovídá o sociálních celcích, které jsou jedinci reprezentovány, ať už se jedná o věkové skupiny, období či kohorty. V mém případě volební účasti například zjistíme, že účast ve věkové skupině 18–29 let v roce 1996 a ve věkové skupině 30–39 let v roce 2006 dosahovala shodně 64 procent. Kohortní analýza na základě těchto informací říká, že u dané kohorty nedošlo ke změně volební účasti. Neznamená to nicméně, že by mezi jedinci uvnitř této kohorty nedošlo ke změně ohledně volební účasti. Část voličů z roku 1996 se v roce 2006 nemusela účastnit voleb a naopak ti, kteří se v roce 1996 neúčastnili, se mohli voleb v roce 2006 účastnit. V tomto smyslu vypovídá kohortní analýza o sociálních celcích.

Při vysvětlování společenské změny využívá kohortní analýza tři zdroje této změny: věk, období a příslušnost ke kohortě (Glenn 2005). Věk je spojen s biologickými procesy stárnutí a souvisí s životní etapou, v níž se jedinec nachází, s jeho rolemi a statusem. Vliv věku odkazuje ke změnám v jedincově vývoji v průběhu jeho života; formálně je nicméně měřen jako věk v letech, kde věk slouží jako náhražka za přímý indikátor těchto změn. Vliv věku se navíc vztahuje přímo k jedincům na rozdíl od vlivu období a kohorty, které odrážejí vůči jedincům vnější faktory. Období odkazuje k době, v níž jedinec žije; formálně se jedná o období, v němž probíhá měření postojů či jednání. Vliv období mohou představovat různé společenské a politické transformace, hospodářské krize či války; očekáváním je, že vliv období ovlivňuje a proměňuje společnost jako celek. Kohorta technicky vzato představuje jedince, kteří se

[6]Odlišně definované generace, především ty, které jsou založené na mechanickém rozčlenění jedinců do skupin na základě jejich přináležitosti do pětiletých a desetiletých kohort, vedou k mírné odlišným efektům kohort/generací. Při odlišné definici jsou ale efekty kohort/generací vždy menší. Definice generací, která je využita v této studii, tak vede k odhadu nejsilnějších efektů generací na volební účast.

narodili ve stejném roce či období. Takto definované kohorty mají ale představovat rozdílné skupiny lidí, přičemž tato rozdílnost je založena na unikátní socializační zkušenosti. Jedinci v těchto skupinách se pohybují životními cykly společně a zakouší různé společenské podmínky ve stejném věku. Různé kohorty se tím pádem liší v míře, v jaké byly vystaveny společenským změnám a událostem; mají tedy odlišné historické zkušenosti.

V případě volební účasti by vliv jednotlivých faktorů mohl vypadat následovně. Vliv věku na volební účast má zaoblený tvar, kdy se jedinci s rostoucím věkem více účastní voleb a od určité fáze kolem 65 let jejich účast mírně klesá. Vliv událostí na volební účast může být založen na specifickém kontextu voleb (jejich významnosti, volební nabídce, soutěživosti apod.). Například volby v roce 1990 byly velmi specifické a účastnili se jich skoro všichni oprávnění voliči bez ohledu na věk a dobu narození. Po odeznění tohoto specifického období politické transformace volební účast klesá. Vliv kohorty na volební účast by se mohl projevit například tím, že rokem narození definované skupiny mají v čase stejnou či systematicky se měnící volební účast. Například lze očekávat, že jedinci, kteří se mohli účastnit voleb za první republiky a byli socializovaní v období demokracie, by měli mít vyšší volební účast i při kontrole věku.

Uvedené tři zdroje změny lze konceptuálně snadno odlišit, nicméně při jejich studiu je obtížné identifikovat jejich efekt, neboť jsou funkčně (lineárně) závislé: období (doba sběru dat) se rovná součtu věku osoby a roku jejího narození. Problém spočívá v tom, že věk je funkcí období (sběru dat) a kohorty (roku narození), období je funkcí kohorty a věku a kohorta je funkcí věku a období. Víme-li, že konkrétní volič dosáhl 65 let v roce 2010, víme také, že reprezentuje kohortu narozenou v roce 1945. Tato závislost je popisována jako tzv. identifikační problém a v literatuře bylo představeno množství způsobů jeho řešení (jejich přehled viz Glenn 2005; Fienberg, Mason 1985; Robertson, Gandini, Boyle 1999; další literatura viz Katrňák 2009).

První řešením bylo odstranění lineární závislosti věku, období a kohort odlišným časovým seskupením proměnných věku, období a kohort (například Mason et. al 1973). Druhým řešením je využití nelineárního vztahu mezi věkem a zkoumanými fenomény (Feinberg a Mason 1985), a to například zavedením kvadratické funkce věku, jako je běžně ve studiích volební účasti. Dalším řešením je využití hierarchického modelu, který - na základě jejich rozdílného ontologického statusu - odlišným způsobem zachází s informacemi o věku, období a kohortách, a to tak, že věk je považován za charakteristiku specifickou pro jednotlivce v době sběru dat, zatímco období a kohorta jsou považovány za nadindividuální (kontextuální) charakteristiky (Yang a Land 2006, 2008).

Identifikační problém kohortní analýzy nemá jediné a správné řešení, nicméně existují řešení, která jsou lepší, například proto, že používají realističtější předpoklady (Glenn 2005, 2006). V následující analýze postupně využiji různé postupy. Díky tomu bude možné na problém vlivu generací na volební chování nahlédnout z více úhlů a v případě shodných výsledků považovat tato zjištění za robustnější. Nejprve popíši vývoj vztahů mezi politickými generacemi a volební účastí a její změnou v po sobě jdoucích volbách za pomocí kontingenčních tabulek. Jejich cílem je zároveň představit míru volební účasti jednotlivých generací v čase. Vliv generační výměny na pokles volební účasti vypočítám na základě tzv. algebraické dekompozice. Tato analýza nicméně neumožňuje odlišit vliv věku a generací na volební účast. Proto v další části využiji jednoúrovňový vícenásobný logistický regresní model věku, období a generací. Tento model řeší identifikační problém kohortní analýzy tím, že odstraňuje lineární závislost věku, období a generací pomocí odlišného seskupení proměnných a nelineárním vztahem věku k volební účasti. Pomocí tohoto modelu odhadnu efekt generační výměny na pokles volební účasti, a to na základě celkových efektů generací (očištěných pouze od vlivu věku a období). Vzhledem k malému počtu analyzovaných období (šest voleb od roku 1992, případně sedm, jestliže by byl použit i rok 1990) nepoužívám víceúrovňový regresní model.

K analýzám používám data z dotazníkových šetření konaných po volbách do Federálního shromáždění (České národní rady) v letech 1990 a 1992 a do Poslanecké sněmovny v letech 1996 až 2010. Všechna šetření probíhala metodou osobních rozhovorů s respondenty, kteří byli vybráni kvótní metodou. Cílovou populací bylo obyvatelstvo ČR starší 18 let. Sběr dat provedlo IVVM a CVVM (data jsou dostupná v Českém datovém archívu) s výjimkou šetření pro rok 1996, který provedla agentura STEM (data jsou dostupná z internetových stránek programu CSES). Sběr dat probíhal ve všech přípa-

dech krátce po volbách. Počty respondentů v jednotlivých letech variují mezi 644 (v roce 1990) po 2035 (v roce 1998); přesné údaje o počtu respondentů v jednotlivých letech udává tabulka 1. Data ze všech šetření byla vážena tak, aby odpovídala volebním výsledkům a aby každý rok měl při výpočtech stejný počet případů. Sloučený datový soubor za všechny roky v tabulkách označuji jako Česká volební studie 1990–2010.

Analýza efektu generací na volební účast v letech 1990–2010 pomocí kontingenčních tabulek

Základní představu o vlivu generací na volební účast poskytuje tabulka 1. V ní jsou prezentovány údaje o volební účasti šesti politických generací definovaných na základě jejich odlišné socializační zkušenosti v komunistickém a demokratickém režimu.[7] Horní část tabulky 1 obsahuje údaje o volební účasti jednotlivých generací v celkem sedmi volbách od roku 1990 do roku 2010. Spodní část tabulky prezentuje údaje o změně účasti v po sobě jdoucích volbách, a to jak uvnitř jednotlivých generací, tak i celkově. To umožňuje srovnat odlišnost vnitrokohortní změny od celkové změny.

Tabulka 1: Volební účast dle období narození a roku voleb v letech 1990–2010 (v %), Česká volební studie 1990–2010

Účast	1990	1992	1996	1998	2002	2006	2010	Průměr	
Generace války (do 1933)	97	86	83	77	67	65	59	76	
Generace budování komunismu (1934–1943)	98	84	88	81	63	77	76	81	
Generace Pražského jara (1944–1953)	97	86	83	77	59	70	67	77	
Normalizační generace (1954–1973)	97	85	72	72	59	69	65	74	
Porevoluční generace (1974–1983)	–	−80	59	65	49	60	61	59 (62)	
Generace poklesu důvěry v politiku (po roce 1983)	–	–	–	–	−47	38	49	43 (45)	
Průměrná účast	97	85	76	74	58	65	63	84	
N	644	805	1 229	2 035	944	2 002	1 857	9 526	
Změna účasti								Průměrná změna	
								celková	absolutní
Generace války (do 1933)	–	−11	−3	−6	−10	−1	−6	−6	6
Generace budování komunismu (1934–1943)	–	−14	4	−6	−19	14	−1	−4	10
Generace Pražského jara (1944–1953)	–	−11	−4	−6	−19	11	−3	−5	9
Normalizační generace (1954–1973)	–	−12	−13	0	−13	10	−4	−5	9
Porevoluční generace (1974–1983)	–	–	−21	6	−15	10	1	0 (−4)	8 (11)
Generace poklesu důvěry v politiku (po roce 1983)	–	–	–	–	–	−10	12	12 (1)	12 (11)
Průměrná změna účasti	–	−12	−9	−2	−16	6	−2	−6	8

Poznámka: N = 9 526 – váženo dle volebních výsledků.
Hodnota pro porevoluční generaci v roce 1992 je založena pouze na 15 případech a hodnota pro generaci poklesu důvěry v politiku v roce 2002 je založena na 19 případech. Proto jsou tyto hodnoty a výpočty založené na nich uváděny v závorce.

[7] S analyzovanými daty není možné vytvořit standardní kohortní tabulku, která obsahuje informace za jednotlivce agregované na úroveň kohort a věkových skupin. Věk, generace a období by měly mít v takové tabulce stejný interval (například 10 let). Takovéto uspořádání umožňuje souběžně sledovat vliv stárnutí a generací.

V prvních dvou volbách v letech 1990 a 1992 neexistovaly žádné rozdíly ve volební účasti jednotlivých generací. S velkou pravděpodobností to bylo důsledkem celkově vysoké volební účasti v těchto volbách, která neposkytuje mnoho prostoru pro variabilitu volební účasti v jednotlivých podskupinách. V druhé polovině 90. let již lze zaznamenat variabilitu v účasti jednotlivých generací. Maximální rozdíl ve volební účasti jednotlivých generací byl kolem deseti procentních bodů, kdy nejvyšší účast měla generace budování komunismu a nejnižší účast měla normalizační generace. Výjimkou je porevoluční generace, jejíž účast byla systematicky nižší především kvůli nízkému věku této generace v druhé polovině 90. let.

V třech sněmovních volbách z první dekády 21. století došlo pouze k minimálním změnám v rozdílu volební účasti čtyř nejstarších generací, který se stále pohyboval kolem deseti procentních bodů. Došlo nicméně k celkovému poklesu volební účasti všech generací. Tento pokles měl odlišný průběh u nejstarší generace, která byla socializována v období druhé světové války a před ní. S tím, jak postupně tato generace stárne a věk jejích členů převyšuje 70 let, u ní dochází k poklesu účasti, který je pravděpodobně způsoben zaobleným efektem věku na volební účasti, kdy u jedinců s věkem nad přibližně 65 let dochází k poklesu volební účasti. Vstup generace poklesu důvěry v politiku do voleb v roce 2006 umožňuje porovnat volební účast dvou generací, které se poprvé účastnili voleb až po přechodu k demokracii v roce 1989. Zatímco v porevoluční generaci se svých prvních voleb v roce 1996 účastnili téměř tři její členové z pěti, tak v generaci poklesu důvěry v politiku se svých prvních voleb v roce 2006 účastnili pouze dva její členové z pěti. Jedná se o dvacetiprocentní pokles účasti, který nereflektuje celkový pokles volební účasti mezi volbami v letech 1996 a 2006, který dosáhl pouze devíti procent (ještě větší pokles je vidět při srovnání hodnot v závorce; ty jsou ale založeny na málo případech).

Ve spodní části tabulky prezentuji údaje o změně účasti v po sobě jdoucích volbách, díky čemuž lze porovnat změny uvnitř jednotlivých generací a celkovou změnou. Mezi lety 1990 a 1992 byl pokles volební účast téměř konstantní ve všech generacích. Naopak mezi roky 1992 a 1996 se pokles volební účasti objevil především u normalizační generace, u níž účast poklesla o přibližně 13 procent. U ostatních generací klesla účast pouze o 3 až 4 procenta (v generaci budování komunismu došlo dokonce k mírnému nárůstu účasti); tyto rozdíly jsou ale v rozmezí statistické chyby. Mezi volbami 1996 a 1998 došlo k poklesu volební účasti především u starších generací, zatímco u mladších byla účast stabilní nebo dokonce mírně vzrostla. Tento fenomén, kdy při celkovém poklesu volební účasti dojde k mírnému nárůstu účasti u nejmladších generací, se opakuje ještě mezi volbami v letech 2006 a 2010. Roli v tomto odklonu od celkového trendu může hrát jak efekt stárnutí (a tedy nárůstu účasti u nejmladších voličů a tedy i nejmladších generací), tak skutečnost, že ve volbách, při nichž došlo k nárůstu účasti mladších skupin voličů, uspěly (středo)pravicové strany Unie svobody a TOP09, které k volbám mobilizovaly mladé městské voliče.

K největšímu poklesu volební účasti došlo mezi lety 1998 a 2002. Pokles byl největší u generací budování komunismu a Pražského jara, a to necelých 19 procentních bodů. Celkově byl ale tento pokles volební účasti relativně rovnoměrně rozprostřen mezi všechny generace. Nárůst volební účasti v následujících volbách v roce 2006 se projevil ve všech generacích s výjimkou nejstarší generace války, u níž dochází k postupnému poklesu účasti především kvůli stárnutí této generace. Mezi volbami v roce 2006 a 2010 byl pokles volební účasti také přibližně rovnoměrně rozprostřen mezi všechny generace s výjimkou nejmladší.

Průměrná celková změna volební účasti jednotlivých generací v období 1990 až 2010 je prezentována ve spodní části tabulky v předposledním sloupci. Účast klesala rovnoměrně ve všech generacích přibližně o pět procentních bodů s výjimkou dvou nejmladších, u nichž především kvůli efektu věku účast buď stagnovala (porevoluční generace) nebo rostla (generace poklesu důvěry v politiku). Poslední sloupec spodní části tabulky ukazuje průměrnou absolutní změnu volební účasti uvnitř jednotlivých generací. Tento údaj nerozlišuje, zda mezi volbami došlo k nárůstu nebo poklesu účasti; všímá si tak celkové volatility volební účasti. Na rozdíl od zjištění ze západní Evropy (Franklin 2004) není v Česku větší variabilita volební účasti dominantním jevem mezi mladšími generacemi. Náchylnost jednotlivých generací ke změně volební účasti je tak přibližně stejná s výjimkou nejstarší generace války.

Tabulka 1 naznačuje, že pokles volební účasti mezi jednotlivými volbami bývá v Česku relativně stejný ve všech generací. To by naznačovalo, že zdrojem poklesu volební účasti není generační výměna,

ale spíše události, které působí na všechny generace. Na druhou stranu odlišná míra volební účasti generací, které získaly volební právo až v průběhu demokratického režimu, může být zdrojem alespoň částečného vlivu generační výměny na pokles volební účasti. Efekt generační výměny nyní odhadnu pomocí analytické strategie, která bývá označována jako dvoukomponentová algebraická dekompozice (Firebaugh 1992, 1997: 27–29). Ta umožňuje dekomponovat celkovou změnu na dvě složky: individuální změnu uvnitř jednotlivých generací a generační výměnu. Dekompozici umožňuje předpoklad, že změna v hodnotách volební účasti jednotlivých generací odráží individuální změnu. Jestliže se tato individuální změna odečte od celkové změny, zůstane změna způsobená generační výměnou.[8]

Při výpočtu individuální (vnitrokohortní) změny, je nutné vzít v potaz velikost jednotlivých kohort. Jestliže je kohorta málo početná a dochází v ní ke změně, tak tato kohorta přispívá k celkové změně pouze málo. Jestliže podíl kohorty v čase klesá, přispívá k celkové změně: za prvé kvůli kohortní výměně a za druhé, dochází-li v ní ke změně, tak kvůli změně v samotné kohortě. Proto se vypočítává průměrná vnitrokohortní změna: změna v dané kohortě, která je vážená změnou velikosti dané kohorty. Takto vypočtená průměrná vnitrokohortní změna určuje průměrnou změnu v jednotlivých kohortách při kontrole jejich velikosti. Rozdíl mezi průměrnou vnitrokohortní změnou a celkovou změnou je proto důsledkem generační výměny. Čím je hodnota průměrné vnitrokohortní změny nižší, tím větší hraje roli generační výměna.

Tabulka 2 prezentuje základní údaje pro výpočet vnitrokohortní změny mezi lety 1992, 2002 a 2010. Vzdálenost dob měření není pro výpočet důležitá a obdobné výpočty je možné udělat i s dalšími roky voleb (1996, 1998 a 2006); vliv generační výměny na pokles volební účasti byl přibližně stejný při použití jakéhokoli časového období. Pro účely výpočtu efektu generační výměny pomocí algebraické dekompozice jsem sloučil dvě nejmladší generace, neboť pro tento výpočet je důležité, aby vstupující (nové) generace a vystupující (staré) generace byly zastoupeny ve výpočtu. Jinak by nebylo možné vypočítat vnitrokohortní změnu pro dané kohorty a podstatná část celkové změny by tak byla přisouzena generační výměně, ačkoli by mezi nejmladší a nejstarší generací nemusel být žádný rozdíl.

Tabulka 2: Efekt generační výměny na volební účast v letech 1992–2010, dvoukomponentní algebraická dekompozice (v %), Česká volební studie 1990–2010

	1992		2002		2010		Změna		
Období narození	Účast	Podíl generace	Účast	Podíl generace	Účast	Podíl generace	1992–2002	2002–2010	1992–2010
Generace války (do 1933)	86	23	67	7	59	2	−19*	−7	−26*
Generace budování komunismu (1934–1943)	84	12	63	18	76	9	−22*	+13*	−8
Generace Pražského jara (1944–1953)	86	23	59	17	67	20	−28*	9	−19*
Normalizační generace (1954–1973)	85	40	59	38	65	34	−26*	6	−20*
Porevoluční generace a generace poklesu důvěry v politiku (po roce 1973)	80	2	49	19	55	36	−31	6	−25
Celkem	85	100	58	100	63	100	−27*	+5*	−22*
Průměrná vnitrokohortní změna							−25	7	−20
Efekt generační výměny							−2	−2	−2

Poznámka: N = 9 526 – váženo dle volebních výsledků.
Hvězdičkou jsou označeny hodnoty změny volební účasti v čase, které jsou významné na 99 procentních hladině významnosti.

[8]Na základě algebraické dekompozice není možné určit, zda je individuální změna uvnitř jednotlivých generací způsobena stárnutím nebo vlivem událostí. To ale není v tuto chvíli důležité, neboť hlavní otázkou je, jaká část změny ve výši volební účasti pochází ze změny jednání a jaká z nahrazení starších jedinců mladšími (Firebaugh 1997: 21–22).

V tabulce je prezentována volební účast jednotlivých generací a jejich podíl na počtu oprávněných voličů. Zároveň jsou v tabulce uvedeny hodnoty změny volební účasti mezi dvěma obdobími (srovnání let 1992 a 2002, 2002 a 2010 a 1992 a 2010). Pokles volební účasti mezi lety 1992 a 2002 probíhal ve všech generacích a pohybuje se v rozmezí 19 až 31 procentních bodů. Celkový pokles účasti o 27 procentních bodů je z velké části vysvětlitelný změnou účasti ve všech generacích, zatímco efekt generační výměny je přibližně mínus 2 procentní body (rozdíl mezi hodnotou mínus 27 pro celkový pokles a hodnotou mínus 25 pro průměrnou vnitrokohortní změnu). Stejný efekt generační výměny na pokles volební účasti produkují srovnání let 2002 a 2010. Mezi lety 2002 a 2010 došlo k celkovému nárůstu volební účasti o 5 procentních bodů; tento nárůst byl viditelný ve všech generacích s výjimkou nejstarší generace. I v tomto období byla změna volební účasti produkována převážně individuální změnou napříč jednotlivými generacemi. Kdyby nedošlo ke generační výměně, volební účast by dokonce vzrostla v daném období nikoli o pět procentních bodů, ale o sedm. Příspěvek generační výměny k celkovému poklesu volební účasti o 22 procent mezi lety 1992 a 2010 je také velmi malý a změnu v úrovni volební účasti lze přičíst primárně individuální změně uvnitř jednotlivých generací. Na základě analýz kontingenčních tabulek lze uzavřít, že efekt generační výměny na pokles volební účasti v Česku byl minimální a přispěl k poklesu volební účasti přibližně z jedné desetiny.

Logistická regresní analýza efektu věku, období a generací a vliv generační výměny na volební účast

Při analýze vlivu generační výměny na pokles volební účasti pomocí kontingenčních tabulek a algebraické dekompozice není možné určit, nakolik stárnutí přispívá k vnitrokohortní změně. Jestliže by byl efekt stárnutí (věku) na volební účast lineární, nebylo by to takovým problémem. Vliv věku na volební účast je ale zaoblený, a proto se musí projevovat odlišně u různých generací: u nejstarších generací by měl přispívat k poklesu volební účasti, zatímco u nejmladších generací by měl vést k jejímu nárůstu. Díky tomu, že v předchozích analýzách nebyl odlišen efekt věku od vnitrokohortní změny, mohlo dojít k nepřesnému odhadu průměrné vnitrokohortní změny a tím pádem i vlivu generační výměny. Proto v této části přistoupím k vícečetné regresní analýze, která umožňuje souběžně analyzovat efekt věku, období a generací. Díky tomu bude možné přesněji vypočítat vliv generační výměny na pokles volební účasti.

Efekt věku, období a generací na volební účast analyzuji pomocí analytické strategie, kterou pro volbu strany navrhl Johnston (1992) a pro volební účast použili Blais et al. (2004), Wass (2007) či Bhatti a Hansen (2012a). Tato strategie využívá opakovaná dotazníková šetření sloučená do jednoho datového souboru, což umožňuje analyzovat volební účast jednotlivých generací v průběhu jejich stárnutí. Tento přístup zahrnuje do výpočtu přímé efekty věku, období a generací. V případě, že by nebyl do modelu zahrnut věk, došlo by k nadhodnocení efektu generací (a generační výměny), neboť důvodem nižší účasti mladších generací není pouze generační odlišnost, ale i jejich pozice v životním cyklu (viz srovnání modelů 2 a 4 v tabulce 3).

V této studii se zaměřuji primárně na to, zda a nakolik lze pokles volební účasti v Česku vysvětlit generační výměnou. Proto je mým hlavním zájmem odhadnout celkový efekt generací, při kontrole věku a období bez ohledu na to, čím jsou tyto efekty způsobené. V literatuře existuje relativní konsensus, že v případě zájmu o celkové efekty věku, období a generací je vhodné do analýzy zahrnout pouze ty proměnné, které časově předcházejí věk (Blais et al. 2004: 224; Miller a Shanks 1996). Je otázkou, zda takové proměnné vůbec existují. V literatuře se nicméně můžeme setkat s přístupem, který mezi vysvětlující proměnné zahrnuje ještě pohlaví (Blais et al. 2004; Wass 2007; Bhatti a Hansen 2012a). Proto zařazuji do analýz i pohlaví; zahrnutí této proměnné do modelu nemá vůbec žádný vliv na směr, sílu a statistickou významnost efektů věku, období a generací.

Efekt věku je měřen pomocí věku jedince v letech a jeho vztah k volební účasti je specifikován jako zaoblený (modely s lineární specifikací vztahu věku a volební účasti mají horší statistiky shody modelu s daty). Efekt období je měřen pomocí dichotomické proměnné, která odlišuje volby v 90. letech 20. století a volby v první dekádě 21. století. Volební účast v 90. letech byla v průměru o 16 procentních

bodů nižší a tato dichotomická proměnná by tento rozdíl měla zachytit. Efekt generací měřím pomocí souboru dichotomických proměnných, které identifikují jednotlivé generace představené v předchozí části (generace války, generace budování komunismu, generace Pražského jara, normalizační generace, porevoluční generace a generace poklesu důvěry v politiku). Takováto specifikace pomocí dichotomických proměnných neklade žádné předpoklady na směr a intenzitu efektu generací na volební účast.

Při analýze dat z opakovaných šetření mezi lety 1990 až 2010 je nutné se vypořádat s řadou omezení dat. Zaprvé je ve sloučeném datovém souboru velmi malý počet respondentů, kteří se narodili před rokem 1920, a také těch, kteří jsou starší 80 let. Proto jsou jedinci, kteří se narodili před rokem 1920 anebo kteří přesáhli věk 80 let vyloučeni z analýzy. Není tak možné například zkoumat, nakolik přispívá k vyšší volební účasti socializace v období první republiky, neboť jedinci socializovaní v tomto období, byli vyloučeni z analýzy. Zadruhé jsem z analýzy vyloučil volby v roce 1990, neboť v jejich případě byla volební účast téměř konstantní jak z hlediska věku, tak generací. Zahrnutí těchto voleb do modelu by zkreslilo odhady efektu věku a generací (zahrnutí roku 1990 do modelu vede ke snížení efektu věku a generací na volební účast). Zatřetí je vzhledem k relativně krátkému časovému období, na němž budu analyzovat efekt věku, období a generací na volební účast, nutné si uvědomit, že u řady generací (především těch nejstarších a nejmladších) není vůbec možné zkoumat efekt stárnutí. Lze jen předpokládat, že je obdobný jako u ostatních generací. Tento předpoklad podporuje stabilita vlivu věku na volební účast v čase.[9]

Tabulka 3 prezentuje zjištění pomocí čtyř modelů: první model vysvětluje volební účast pouze pomocí období a pohlaví, druhý model pomocí generací, období a pohlaví, třetí model pomocí věku, období a pohlaví a čtvrtý model pomocí věku, generací, období a pohlaví. Ačkoli je mým primárním zájmem celkový efekt generací při kontrole efektu věku a období (viz model 4), je důvodem této prezentace možnost vypočítat příspěvek kompoziční změny z hlediska generací (a věku) na pokles volební účasti. Tabulka prezentuje jak nestandardizované logistické koeficienty, tak jejich statistickou významnost, robustní směrodatné odchylky a průměrné marginální efekty. Především poslední zmíněný údaj umožňuje snadno porovnávat efekt jednotlivých proměnných na volební účast, neboť udává změnu volební účasti při změně vysvětlující proměnné o jednu hodnotu při fixaci ostatních proměnných na jejich průměrné hodnotě. Udává-li model 4 průměrný marginální efekt generace války na volební účast o hodnotě 0,09, znamená to, že jedinci z dané generace mají volební účast o devět procentních bodů vyšší než jedinci z tzv. základní či srovnávací generace (generace poklesu důvěry v politiku), a to i při kontrole věku, období a pohlaví.

Schopnost modelů vysvětlovat data je relativně omezená. Nicméně vzhledem k tomu, že při modelování jsou využity pouze tři demografické charakteristiky a jedna charakteristika období, to nepředstavuje žádným problémem (podobné či nižší hodnoty jsou běžné v jiných zemích, viz Blais et al. 2004, Bhatti a Hansen 2012a). Model 4, který zahrnuje všechny analyzované proměnné, dokáže správně zařadit přibližně o osm procent případů více než tzv. nulový model. Mnohem podstatnější je efekt jednotlivých charakteristik. Statisticky významný vliv na volební účast mají pouze věk, období a pohlaví, zatímco efekt jednotlivých dichotomických proměnných měřících efekt politických generací je statisticky nevýznamný.

Věk má podle očekávání podstatný a zaoblený efekt na volební účast. Tento zaoblený vztah není důsledkem rozdílů v účasti mezi jednotlivými generacemi, ale jedná se o vztah, který je nezávislý na generacích. Muži mají přibližně o čtyři procentní body vyšší volební účast než ženy. Vliv pohlaví je v Česku podmíněný věkem, neboť účast starších žen nad 65 let klesá, zatímco účast mužů je stabilní a neklesá. Tato interakce pohlaví a věku je signifikantní na desetiprocentní hladině významnosti. Její zahrnutí do modelu nicméně nevede ke zlepšení shody modelu s daty. Zároveň vede ke snížení významnosti efektu kvadratického efektu věku. Experimentoval jsem i s interakcí pohlaví a generací, nicméně kvůli výrazné multikolinearitě interakčních efektů nelze odlišit, zda je daná interakce způsobená věkem

[9]V konvergenčních modelech, které zkoumaly, zda se v čase změnil efekt věku na volební účast, nebyla interakce věku a období statisticky významná na pětiprocentní hladině významnosti. Přesto hodnota interakce naznačovala mírný nárůst vlivu věku na volební účast. Tento nárůst byl ale způsoben zahrnutím voleb v roce 1992 do výpočtu, neboť v těchto volbách byl efekt věku nepatrný. Interakční efekt úplně zmizí, jestliže analyzujeme vliv věku na volební účast pouze v období 1996 až 2010.

nebo obdobím narození. Nakonec je z modelu 4 zřejmý efekt období, neboť ve volbách v 90. letech byla účasti přibližně o 16 procentních bodů vyšší než v první dekádě 21. století. Tyto efekty jsou obdobné i v modelech 1 až 3.

Tabulka 3: Vliv věku, období a generací na volební účast (logistická regrese), Česká volební studie 1992–2010

	Model 1			Model 2			Model 3			Model 4		
	LK (RSE)		PME	LK (RSE)		PME	LK (RSE)		PME	LK (RSE)		PME
Generace války				1,12	***	0,23				0,42		0,09
(do 1933)				−0,14						−0,35		
Generace budování				1,15	***	0,24				0,40		0,08
komunismu (1934–1943)				−0,12						−0,30		
Generace Pražského				0,99	***	0,21				0,22		0,05
jara (1944–1953)				−0,11						−0,25		
Normalizační generace				0,77	***	0,16				0,20		0,04
(1954–1973)				−0,10						−0,17		
Porevoluční generace				0,38	**	0,08				0,15		0,03
(1974–1983)				−0,11						−0,13		
Věk (v letech)							0,07	***	0,01	0,07	***	0,01
							−0,01			−0,01		
Věk – kvadratický							0,00	***	0,00	0,00	***	0,00
efekt (v letech)							0,00			0,00		
Volby v letech	−0,82	***	−0,17	−0,65	***	−0,14	−0,86	***	−0,18	−0,79	***	−0,16
2002–2010	−0,06			−0,06			−0,06			−0,09		
Pohlaví (muž)	0,17	**	0,04	0,18	**	0,04	0,18	**	0,04	0,18	**	0,04
	−0,05			−0,06			−0,06			−0,06		
Konstanta	1,22	***	–	0,33	**	–	−0,50	*	–	−0,60	*	–
	−0,05			−0,11			−0,21			−0,25		
Nagelkerke R2			0,05			0,07			0,08			0,08
2LL			9 556,00			9 451,00			9 382,00			9 378,00

Poznámka: N = 8 778 – váženo dle volebních výsledků.
Statistická významnost koeficientů: *** $p < 0{,}001$, ** $p < 0{,}01$, *$p < 0{,}05$.
Koeficienty představují nestandardizované logistické koeficienty. V závorkách jsou uvedený robustní směrodatné odchylky.
Sloupec PME uvádí průměrné marginální efekty. Efekt generací byl analyzován pomocí šesti generací; šestá byla použita jako základ pro srovnání.
Hodnoty VIF přesahují hodnotu 10, která je považována za známku multikolinearity, nejen u lineární a kvadratické specifikace věku, ale i v případě nejstarších 4 generací.

Vliv jednotlivých generací je při kontrole efektu věku v modelu 4 statisticky nevýznamný na pětiprocentní hladině významnosti[10], nicméně intenzita tohoto vlivu prezentovaná pomocí průměrného marginálního efektu je docela významná substantivně. Generace války narozená do roku 1934 se tak při kontrole ostatních proměnných účastnila voleb přibližně o 9 procentních bodů více než srovnávací generace (generace poklesu důvěry v politiku narozená po roce 1983). Můžeme vidět mírný zlom v efektu generací, a to mezi dvěma nejstaršími generacemi a zbylými. Rozdíl mezi těmito dvěma skupinami je přibližně 4 procentní body v účasti. Efekt generací na volební účast postupně klesá s tím, jak se období roku narození blíží k současnosti. Nejnižší volební účast lze registrovat u generace poklesu důvěry v politiku narozené po roce 1983 (jedná se o referenční kategorii). Generační efekt je u českých voličů méně než poloviční oproti efektu, který je uváděn pro Kanadu (Blais et al. 2004), Finsko (Wass 2007) či západoevropské země (Bhatti a Hansen 2012a).

Přestože efekty generací nejsou statisticky významné, větší pravděpodobnost hlasování u generací socializovaných za komunistického režimu oproti generacím socializovaným po něm naznačuje, že platí spíše hypotéza Bernhagena a Marshe (2007) o cenění si možnosti (konečně) smysluplně hlasovat ve volbách než hypotéza Rose (1995) o využití možnosti (konečně) nehlasovat. Zároveň tyto výsledky

[10]Srovnání modelů 2 a 3 ukazuje, jak důležité je při analýze vlivu generací kontrolovat efekt věku. To je další argument, proč v analýze využít i jiné analytické metody než jen kontingenční tabulky.

ukazují mírné rozdíly ve volební účasti generací socializovaných v demokratickém režimu po roce 1989. Tato zjištění poskytují argument pro Franklinovu tezi o vlivu období na získání zvyku hlasovat ve volbách. V obecné rovině navíc postupně klesající vliv generací ukazuje, že čím déle měl člověk možnost účastnit se voleb (i když nedemokratických), tím větší má pravděpodobnost účasti ve volbách.

Pro lepší představu o generačních efektech na volební účast prezentuji v tabulce 4 kombinovaný efekt jednotlivých proměnných na volební účast. Tato tabulka obsahuje tzv. předpovězené pravděpodobnosti hlasování pro jedince daného věku a generace v období 90. let minulého století a počátku 21. století (na základě modelu 4 z tabulky 3). Tabulka prezentuje informace pouze tehdy, jestliže bylo možné, aby v daném období existoval jedinec daného věku a narozený do dané generace. Tabulka potvrzuje silný efekt věku na volební účast. Volební účast se zvyšuje přibližně o šest až devět procentních bodů mezi věkem 20 a 30 let, o čtyři až šest procentních bodů mezi věkem 30 a 40 let a o dva procentní body mezi věkem 40 až 50 let. Pak zůstává účast již stabilní, resp. po věku 60 let začíná klesat. Celkově roste účast mezi věkem 20 až 50 let o 12 procentních bodů v 90. letech minulého století a dokonce o 17 procentních bodů v prvním desetiletí 21. století. To je docela podstatný nárůst.

Tabulka 4: Předpovězená pravděpodobnost účasti na základě věku, generace a období, 1992–2010 (v %), Česká volební studie 1992–2010

	Věk						
	20	30	40	50	60	70	80
Období 90. let 20. století							
Generace války (do 1933)	–	–	–	–	85	83	80
Generace budování komunismu (1934–1943)	–	–	–	84	84	–	–
Generace Pražského jara (1944–1953)	–	–	80	82	–	–	–
Normalizační generace (1954–1973)	69	75	79	–	–	–	–
Porevoluční generace (1974–1983)	67	–	–	–	–	–	–
Generace poklesu důvěry v politiku (po roce 1983)	–	–	–	–	–	–	–
Období prvního desetiletí 21. století							
Generace války (do 1933)	–	–	–	–	–	69	64
Generace budování komunismu (1934–1943)	–	–	–	–	71	68	–
Generace Pražského jara (1944–1953)	–	–	–	67	67	–	–
Normalizační generace (1954–1973)	–	58	64	66	–	–	–
Porevoluční generace (1974–1983)	47	56	–	–	–	–	–
Generace poklesu důvěry v politiku (po roce 1983)	44	–	–	–	–	–	–

Poznámka: N = 8 778 – váženo dle volebních výsledků.
Prezentovány jsou předpovězené pravděpodobnosti volební účasti na základě modelu 4 z tabulky 3. Uváděny jsou pouze ty případy, kterých mohly jednotlivé kohorty a věkové kategorie v daném období dosáhnout. Tučně jsou označeny buňky, srovnáním jejichž hodnot lze porovnat efekt období a generací na volební účast.

Tabulka zároveň potvrzuje mírné generační efekty na volební účast. Ve stejném věku je volební účast nižší o jeden až tři procentní body v po sobě jdoucích generacích. Největší rozdíl existuje mezi generací budování komunismu a generací Pražského jara, a to dva procentní body v 90. letech (84 a 82 procent) a dokonce čtyři procentní body v prvním desetiletí 21. století (71 a 67 procent). Tříprocentní rozdíl existuje mezi generací porevoluční a generací poklesu důvěry v politiku (47 a 44 procent). Dvouprocentní rozdíl ve volební účasti existuje mezi normalizační a porevoluční generací (69 a 67 procent v prvním období a 58 a 56 procent ve druhém období). Při součtu je rozdíl mezi generací války a generací poklesu důvěry v politiku 10 procentních bodů ve volební účast. To se shoduje

s devítiprocentním rozdílem v účasti mezi válečnou generací a generací poklesu důvěry v politiku z modelu 4 v tabulce 3.

Z tabulky navíc vyplývá zřetelný efekt období, který má největší vliv na pokles volební účasti. Tento efekt získáme srovnáním volební účasti v buňkách pro stejnou generaci a věkovou skupinu v obou obdobích (tučně označené v tabulce). Volební účast je o 14 až 19 procentních bodů nižší ve volbách konaných v první dekádě 21. století. Nejsilnější je tento efekt u nejmladších voličů (a zároveň generací narozených později) a postupně se tento efekt zmirňuje.

Zde prezentovaný způsob zkoumání efektu věku, období a generací ve většině případů představuje problém z hlediska stability a přesnosti odhadů, neboť indikátory věku a generací bývají silně korelované. Problém multikolinearity je větší v situacích, kdy je rozpětí analyzovaného období relativně krátké na to, aby indikátory věku a generací přestaly být zkorelované (viz například Bhatti a Hansen 2012a). Proto lze oprávněně namítnout, že odhady modelu 4 jsou nestabilní, neboť hodnoty VIF, které indikují multikolinearitu, jsou vyšší než 10 nejen v případě lineární a kvadratické specifikace věku (což je logické), ale i v případě čtyř nejstarších generací. Tento problém nelze odstranit jinak, než odlišnou specifikací modelu nebo rozšířením analyzovaného období. Zatímco druhé řešení není realizovatelné, odlišnou specifikaci modelu lze provést. Je totiž možné odlišným způsobem specifikovat politické generace.

Hodnoty nestandardizovaných regresních koeficientů v tabulce 3 naznačují podobnost v efektu mezi prvními dvěma generacemi (generace války a budování komunismu) a mezi dalšími dvěma generacemi (generace Pražského jara a normalizace). Proto jsem provedl logistický regresní model pouze s třemi generacemi: jedinci narození do roku 1943, jedinci narození mezi lety 1944 až 1973 a jedinci narození po roce 1974 (výsledky nejsou prezentovány). V případě této specifikace má model přibližně stejné charakteristiky jako model s šesti generacemi. Efekty věku, pohlaví a období se nezmění téměř vůbec. Efekty generací jsou statisticky nevýznamné a průměrný marginální efekt generace narozené do roku 1943 je pět procent a u generace narozené mezi lety 1944 až 1973 dosahuje jednoho procenta. To reflektuje efekty prezentované v modelu 4. Mnohem důležitější ale je, že při takovéto specifikaci nedosahují VIF hodnoty pro jednotlivé generace úrovně 10. Tato specifikace poskytuje oporu pro výsledky a závěry prezentované v tabulce 3.

Analýzy prezentované v tabulkách 3 a 4 ukázaly, že období, kdy se čeští voliči narodili, má mírný vliv na míru jejich účasti, a to i při kontrole efektu věku a období: jedinci, kteří se narodili dříve, mají větší pravděpodobnost účasti při kontrole efektu stárnutí a období. Proto se nyní zaměřím na to, jak podstatnou část poklesu volební účasti v Česku lze vysvětlit pomocí generační výměny. Při tom zohledním i to, jakou část změny ve volební účasti lze přisoudit zvýšenému průměrnému věku voličů. Dekompozici změny ve volební účasti provedu na základě výpočtu z modelů v tabulce 3.

Model 1 z tabulky 3 ukazuje hrubý efekt období, tedy pokles volební účasti o 17 procentních bodů (viz řádek volby v letech 2002–2010, sloupec PME), ke kterému došlo mezi 90. lety a první dekádou 21. století. Cílem následující prezentace je zjistit, jakou část tohoto poklesu lze vysvětlit generační výměnou a stárnutím voličů a jaká část je efektem období. Model 4 ukazuje, že pokles zapříčiněný obdobím se sníží na 16 procentních bodů, jestliže kontrolujeme efekt stárnutí a generační výměny. Znamená to, že změna věkové a generační kompozice elektorátu je zodpovědná za pokles volební účasti pouze o jeden procentní bod. Kompoziční struktura tak nehrála téměř žádnou roli při poklesu volební účasti.

Tento zanedbatelný kompoziční efekt je způsoben na jedné straně generační výměnou, která přispěla k poklesu volební účasti, a na druhé straně stárnutím voličů, které přispělo k mírnému nárůstu volební účasti. Mezi 90. lety a první dekádou 21. století došlo k nárůstu průměrného věku voličů o 1,7 roku. Přibližnou hodnotu efektu stárnutí získáme pomocí odhadu pravděpodobnosti volební účasti při změně průměrného věku o 1,7 roku na základě modelu 4. V případě pouhé změny věkové struktury voličů mezi oběma obdobími by mělo dojít k nárůstu volební účasti o nepatrné tři desetiny procentního bodu.

Vliv generační výměny na pokles volební účasti by byl mírně větší v případě využití pouze vlivu období a generací (viz modely 1 a 2). Celková sedmnáctiprocentní změna ve volební účasti se při kontrole generační struktury změní na čtrnáctiprocentní. Znamená to, že v každé generaci došlo průměrně

k poklesu volební účasti o 14 procentních bodů a že rozdíl tří procentních bodů je důsledkem generační výměny (jedná se o srovnatelný údaj s tím, který byl získán pomocí algebraické dekompozice v předchozí části). Jestliže ale zahrneme do analýzy vliv věku (model 4), efekt generační výměny klesne na necelé dva procentní body (rozdíl mezi efektem období v modelu 3 a 4). Pokles podílu generace s nejvyšší pravděpodobností volební účasti, která byla narozená do roku 1933 a která tvořila v 90. letech 17 procent oprávněných voličů, zatímco o deset let později již pouze 5 procent, a nárůst podílu generace narozené po roce 1983, která má nejnižší volební účast a jejíž podíl vzrostl z nuly na deset procent ve volbách v prvním desetiletí 21. století, přispěl ke snížení volební účasti o necelé dva procentní body.

Závěr

Cílem této studie bylo odhalit, zda lze pokles volební účasti v Česku vysvětlit na základě kompoziční změny v generačním složení společnosti nebo je pokles volební účast spíše důsledkem změny v jednání jednotlivců. Pro účely analýzy vlivu generační výměny na volební účast jsem definoval šest generací, u nichž jsem předpokládal odlišnou výši volební účasti, a to na základě odlišné socializační zkušenosti v komunistickém a demokratickém režimu a jejich jednotlivých fázích. Tyto generace jsem pojmenoval generace války (narozená do roku 1933), generace budování komunismu (narozená v období 1934 až 1943), generace Pražského jara (narozená v období 1944 až 1953), generace normalizační (narozená v období 1954 až 1973), generace porevoluční (narozená v období 1974 až 1983) a generace poklesu důvěry v politiku (narozená v období po roce 1983).

Jak analýza kontingenčních tabulek, tak logistická vícenásobná regresní analýza odhalily mírný vliv jednotlivých generací na volební účast, a to i při kontrole efektu věku a období. Tento vliv generací nicméně nebyl silný ani statisticky významný. Efekty jednotlivých generací na volební účast postupně klesaly s tím, čím blíže současnosti se generace narodila: nejvyšší účast měla generace války a nejnižší generace poklesu důvěry v politiku (rozdíl ve volební účasti mezi nimi byl přibližně 9 procentních bodů). Generace Pražského jara a normalizační generace měly volební účast přibližně o 5, resp. 4 procentní body vyšší než generace poklesu důvěry v politiku. Zjištění ohledně vyšší volební účasti generací, které byly socializovány za komunistického režimu, oproti generacím, které byly socializovány po přechodu k demokracii, podporuje platnost hypotézy Bernhagena a Marshe (2007), kteří tvrdili, že voliči, kteří zažili nedemokratické volby za komunismu, si budou cenit možnosti (konečně) smysluplně hlasovat ve volbách a budou se proto více účastnit voleb.

Na druhé straně neplatí hypotéza ohledně vlivu specifické fáze komunistického režimu, v níž byl jedinec socializován, na výši volební účasti. Původní hypotéza totiž předpokládala, že jedinci, kteří byli socializováni v období budování komunismu, budou mít nižší volební účast než jedinci socializovaní později, a to na základě předpokladu, že negativní postoj k demokracii u této skupiny se projeví v menším zájmu o demokratické volby. Naopak, jedinci socializovaní v období budování komunismu mají vyšší volební účast než jedinci, kteří byli socializovaní v pozdějších fázích komunistického režimu. Postupně klesající vliv generací na volební účast ukazuje, že čím déle měl člověk možnost účastnit se voleb (i když nedemokratických), tím větší má pravděpodobnost účasti ve volbách, a to i když je souběžně kontrolován lineární a kvadratický efekt věku. Generační efekt a vliv politické socializace tak je u volební účasti nejspíš odlišný od efektu, který má socializace na občanskou participaci a členství v zájmových organizacích (Pop-Eleches, Tucker 2013).

Relativně malé generační efekty se projevily v mírném efektu generační výměny na pokles volební účasti. Pomocí algebraické dekompozice jsem přisoudil generační výměně pokles o 2 procentní body z celkového poklesu účasti o 22 procentních bodů mezi lety 1992 a 2010. Tento způsob dekompozice nekontroloval efekt věku. Proto jsem pomocí logistického modelu, v němž vysvětlující proměnné měřily efekt období, věku, generací a pohlaví, vypočítal, že generační výměna přispěla k poklesu volební účasti o necelé 2 procentní body, a to z celkového poklesu účasti o 17 procentních bodů mezi 90. lety minulého století a prvním desetiletím 21. století. Ve srovnání s efektem, jaký má generační výměna na pokles volební účasti v tradičních demokraciích, je její efekt v Česku zanedbatelný. Například v Kanadě způsobila generační výměna pokles o 5 procentních bodů z celkového poklesu o 8 procentních

bodů (Blais et al. 2004). Ve volbách do Evropského parlamentu způsobila pokles o 3 procentní body z celkového poklesu o 5 procentních bodů (Bhatti a Hansen 2012a).

Přestože je efekt generační výměny na pokles volební účasti v Česku relativně malý, vzhledem k postupně klesající míře účasti později narozených generací je oprávněné očekávat, že generační výměna bude přispívat k dalšímu poklesu volební účasti i v budoucnu. Generace, které získaly volební právo v posledních dvou dekádách, budou mít s velkou pravděpodobností v budoucnu nižší volební účasti než generace socializované dříve. Zatímco mladí voliči reagují na nové podmínky a vliv politického okolí je na nich nejvíce viditelný, starší voliči jsou už příliš usazení a konzervativní v tom, jak věci dělají (Franklin 2004: 216; Green et al. 2002: 107–108). Jestliže má dojít ke zvýšení volební účasti, bude nutné současné mladé voliče přesvědčit o smysluplnosti účasti ve volbách. Většina dlouhodobých změn se totiž děje pomocí generační výměny.

Vzhledem k tomu, že vliv generační výměny na pokles volební účasti v posledních dvaceti letech byl v Česku malý a celkový pokles účasti nedokáže vysvětlit, měl by se následující výzkum zaměřit na to, jak lze vysvětlit pokles volební účasti z hlediska změny na úrovni jedinců.

Seznam použité literatury

Alwin, D. F. 1993. Socio-Political Attitude Development in Adulthood: The Role of Generational and Life-Cycle Factors. In Krebs, D., Schmidt, P. (eds). *New Directions in Attitude Measurement.* Berlin: De Ggruyter, s. 61–93.

Alwin, Duane F., Ryan J. McCammon. 2006. Generations, Cohorts, and Social Change. In Jeylan T. Mortimer, Michael J. Shanahan (eds). *Handbook of the Life Course*. New York: Springer, s. 23–49.

Bernhagen, Patrick, Michael Marsh. 2007. *Voting and Protesting: Explaining Citizen Participation in Old and New European Democracies.* Democratization 14 (1), s. 44–72.

Bhatti, Yosef, Kasper M. Hansen. 2012a. The Effect of Generation and Age on Turnout to the European Parliament. How Turnout Will Continue to Decline in the Future. *Electoral Studies.* 31 (2), s. 262–272.

Bhatti, Yosef, Kasper M. Hansen. 2012b. Retiring from Voting: Turnout among Senior Voters. *Journal of Elections, Public Opinion & Parties.* 22 (4), s. 479–500.

Blais, André et al. 2004. Where Does Turnout Decline Come From? *European Journal of Political Research.* 43 (2), s. 221–236.

Blais, André, Daniel Rubenson. 2013. The Source of Turnout Decline New Values or New Contexts? *Comparative Political Studies.* 46 (1), s. 95–117.

Brody, Richard. 1978. The Puzzle of Participation in America, s. 287–324. In Anthony King (ed.). *The New American Political System.* Washington, D. C.: American Enterprise Institute.

Down, Ian, Carole J. Wilson. 2013. A Rising Generation of Europeans? Life-Cycle and Cohort Effects on Support for 'Europe'. *European Journal of Political Research.* 52 (4), s. 431–456.

Easton, David, Jack Dennis. 1969. *Children in the Political System: Origins of Political Legitimacy.* New York: McGraw Hill.

Erikson, Erik. H. 1968. *Identity, Youth, and Crisis.* New York: Norton.

Fieldhouse, Edward, Mark Tranmer, Andrew Russell. 2007. Something about Young People or Something about Elections? Electoral Participation of Young People in Europe: Evidence from a Multilevel Analysis of the European Social Survey. *European Journal of Political Research.* 46 (6), s. 797–822.

Fienberg, Stephen E., William M. Mason (eds). 1985. *Cohort Analysis in Social Research.* New York: Springer-Verlag.

Firebaugh, Glenn. 1992. Where Does Social Change Come from? Estimating the Relative Contribution of Individual Change and Population Turnover. *Population Research and Policy Review.* 11 (1), s. 1–20.

Firebaugh, Glenn. 1997. Analyzing Repeated Survey. *Sage University Paper Series on Quantitative Applications in the Social Sciences.* Series No. 07–114. Thousand Oaks, CA: Sage.

Firebaugh, Glenn. 2008. *Seven Rules for Social Research.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Franklin, Mark N. 2004. *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies since 1945.* Cambridge: Cambridge University Press.

Furtak, Robert. K. (ed.). 1990. *Elections in Socialist States.* New York: St. Martin's Press.

Glenn, Norval. 2005. *Cohort Analysis* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Glenn, Norval. 2006. Distinguishing Age, Period and Cohort Effects. In Jeylan T. Mortimer, Michael J. Shanahan (eds). *Handbook of the Life Course.* New York: Springer, s. 465–476.

Green, Donald, Bradley Palmquist, Eric Shickler. 2002. Partisan Hearts and Minds. *Political Parties and the Social Identities of Voters.* New Haven, CT: Yale University Press.

Goerres, Achim. 2009. *The Political Participation of Older People in Europe: The Greying of Our Democracies.* Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Hadjar, Andreas, Florian Schlapbach. 2009. The 1968 Movement Revisited: Education and the Distinction in Values, Political Interest and Political Participation in West Germany. *German Politics.* 18 (2), s. 180–200.

Heath, Oliver. 2007. Explaining Turnout Decline in Britain, 1964–2005: Party Identification and the Political Context. *Political Behavior.* 29 (4), s. 493–516.

Hermet, Guy. 1978. *State-Controlled Elections: A Framework*. In Guy Hermet, Richard Rose, Alain Rouquié (eds). *Elections Without Choice.* New York: John Wiley, s. 1–17.

Inglehart, Ronald. 1989. *Culture Shift in Advanced Industrial Society.* Princeton, N. J.: Princeton University Press.

Johnston, Richard. 1992. Political Generations and Electoral Change in Canada. *British Journal of Political Science* 22 (1), s. 93–116.

Katrňák, Tomáš. 2009. Kohortní analýza jako alternativa k panelovému výzkumu. *Data a výzkum – SDA Info.* 3 (1), s. 53–74.

Krosnick, John A., Duane F. Alwin. 1989. Aging and Susceptibility to Attitude Change. *Journal of Personality and Social Psychology* 57 (3), s. 416–425.

Linek, Lukáš. 2010. *Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím v letech 1996–2006.* Praha: Slon.

Mannheim, Karl. 1952 (1927). The Problem of Generation. In Karl Mannheim (ed.): *Essays in the Sociology of Knowledge.* London: Routledge and Kegan Paul, s. 276–320.

Mason, William M., Nicholas H. Wolfinger. 2002. Cohort Analysis. In Neil J. Smelser, Paul B. Baltes (eds). *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences.* New York: Elsevier, s. 2189–2194.

Mason, Karen O. et al. 1973. Some Methodological Issues in Cohort Analysis of Archival Data. *American Sociological Review.* 38 (2), s. 242–258.

Milbrath, Lester W. 1965. *Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics?* Chicago: Rand McNally & Company.

Miller, Warren E. 1992. The Puzzle Transformed: Explaining Declining Turnout. *Political Behavior.* 14 (1), s. 1–43.

Miller, Warren E., Merrill J. Shanks. 1996. *The New American Voter.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Mishler, William, Richard Rose. 2007. Generation, Age, and Time: The Dynamics of Political Learning during Russia's Transformation. *American Journal of Political Science.* 51 (4), s. 822–834.

Pop-Eleches, Grigore, Joshua A. Tucker. 2013. Associated with the Past? Communist Legacies and Civic Participation in Post-Communist Countries. *East European Politics and Societies.* 27 (1), s. 45–68.

Robertson, Chris, Sara Gandini, Peter Boyle. 1999. Age-Period-Cohort Models: A Comparative Study of Available Methodologies. *Journal of Clinical Epidemiology.* 52 (6), s. 569–583.

Rose, Richard. 1995. Mobilizing Demobilized Voters in Post-Communist Societies. *Party Politics.* 1 (4), s. 549–563.

Searing, Donald D., Joel J. Schwarz, Alden E. Lind. 1973. The Structuring Principle: Political Socialization and Belief Systems. *American Political Science Review.* 67 (2), s. 415–432.

Searing, Donald D., Gerald Wright, George Rabinowitz. 1976. The Primacy Principle: Attitude Change and Political Socialization. *British Journal of Political Science.* 6 (1), s. 83–113.

Sears, David O. 1975. Political Socialization. In Fred I. Greenstein, Nelson W. Polsby (eds). *Handbook of Political Science.* Vol. 2, s. 93–153, Reading, MA: Addison-Wesley.

Sears, David O., Sheri Levy. 2003. Childhood and Adult Political Development. In David O. Sears, Leonie Huddy, Robert Jervis (eds). *Oxford Handbook of Political Psychology.* s. 60–109. Oxford, New York: Oxford University Press.

Yang Yang, Kenneth C. Land. 2006. A Mixed Models Approach to the Age-Period-Cohort Analysis of Repeated Cross-Section Surveys, With an Application to Data on Trends in Verbal Test Scores. *Sociological Methodology* 36, s. 75–98.

Yang Yang, Kenneth C. Land. 2008. Age-Period-Cohort Analysis of Repeated Cross-Section Surveys: Fixed or Random Effects? *Sociological Methods and Research.* 36 (3), s. 297–326.

Wass, Hanna. 2007. The Effects of Age, Generation, and Period on Turnout in Finland, 1975–2003. *Electoral Studies.* 26 (3), s. 648–659.

Wattenberg, Martin P. 2002. *Where Have All The Voters Gone?* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Wolfinger, Raymond E., Steven J Rosenstone. 1980. *Who Votes?* New Haven: Yale University Press.